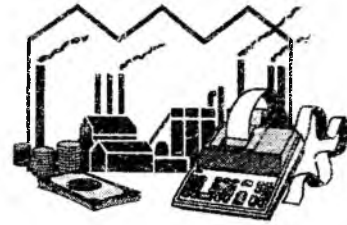

ФІНАНСИ ГАЛУЗІ ТА ПІДПРИЄМСТВА

УДК 658.15

Поддєрьогін А.М., Наумова Л.Ю.

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проведено оцінку фінансової стійкості підприємств сільського господарства із застосуванням коефіцієнтного, агрегованого та інтегрального методів фінансового менеджменту, на базі чого розроблені основні напрямки формування ефективної стратегії фінансової стабілізації аграрного сектору економіки України.

The estimation of the financial stability of agricultural enterprises with usage of indexes, aggregated and integral methods of financial management was conducted. On this bases the basic directions of forming of effective strategy of financial stabilization of agricultural sector of Ukrainian economy were developed.

В трансформаційній економіці України, разом з досягненням основних параметрів макроекономічної стабілізації, однією з центральних залишається проблема зміцнення фінансової стійкості підприємств, тобто фінансова стабілізація економіки на мікро рівні. Фінансова стабілізація підприємств, ознаками якої є досягнення фінансової стійкості, рівноваги та платоспроможності, відноситься до кола найважливіших завдань стабілізації аграрного сектору економіки України. Макроекономічна і макрофінансова стабілізація є тим економічним середовищем, в якому створюються сприятливі умови для підприємств.

Актуальність дослідження обумовлена недосконалістю існуючого теоретичного, методологічного та законодавчого забезпечення управління фінансовою стійкістю підприємств в рамках єдиної макро- і мікрофінансової стратегії стабілізації фінансової системи (у тому числі бюджетної та низової ланки – підприємств) в умовах нової „інформаційно-інноваційної економіки”; недостатньою кількістю практично орієнтованих наукових розробок оцінювання параметрів мікрофінансової стабілізації; не дослідженими залишаються проблеми впливу макроекономічного середовища на забезпечення фінансової стійкості підприємств.

Окремі складові теоретичного фундаменту управління фінансовою стійкістю підприємств містяться в працях провідних вітчизняних економістів: М.Білик, І.Бланка, Кірейцева, М.Осадця, В.Суторміної, В.Савчука, О. Терещенко.

Українські вчені А.Гальчинський, В.Гейсець, В.Пинзеник, Б.Панасюк, О.Савченко, В. Федосов зазначають, що досягнута макроекономічна і макрофінансова стабілізація дала змогу українській економіці вийти на траєкторію економічного зростання, починаючи з 2000 року.

Проте, на мікрорівні майже всі підприємства сільськогосподарської галузі упродовж 1991–2003 років залишалися в кризовому, або передкризовому стані. Упродовж 14 років обсяги виробництва сільськогосподарської продукції не відновилися відносно досягнутого рівня на початок ринкових перетворень з 1990 року, а повільні стабілізаційні процеси перериваються регулярними „хвилеподібними” кризами. Тобто, фінансова стабілізація як підприємств (на мікрорівні), так і всього аграрного сектору економіки (на макрорівні) не досягнута. Фінансова стабілізація підприємств вивчається українськими вченими, в

основному, в контексті їх банкрутства, без розгляду параметрів фінансової стабілізації галузі (сектору економіки) в цілому.

Досліджень потребують питання, пов'язані з теоретичним і методологічним обґрунтуванням фінансової стійкості підприємств як індикатора фінансової стабілізації аграрного сектору економіки (галузі); діагностикою фінансової стійкості підприємств сільського господарства у розвитку макроекономічних тенденцій; визначенням фінансових параметрів економічного розвитку сільського господарства.

Вагомість окресленої проблематики, її актуальність та необхідність вирішення зумовили вибір нашого дослідження.

Метою даної статті є дослідження фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств та шляхів її зміцнення в контексті розвитку макроекономічних тенденцій трансформаційної економіки.

Враховуючи докорінні трансформаційні зміни у сільському господарстві (в тому числі, в питаннях форм власності і форм господарювання) протягом 15 років, для виявлення негативних і позитивних тенденцій формування і використання власного та позикового капіталу, визначення обсягів фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства, можливого забезпечення фінансової стійкості підприємств та фінансової стабілізації, доцільно проводити дослідження на основі зведених балансів підприємств аграрного сектору, що дає змогу розрахувати співставні фінансові показники.

На наш погляд, спочатку необхідно визначити сутність фінансової стабілізації підприємства як економічного процесу поетапного виведення підприємства з кризового фінансового стану шляхом досягнення нормативного ступеня фінансової стійкості (зони стійкості) при фінансовій рівновазі, на основі взаємодії оперативного, тактичного та стратегічного внутрішніх стабілізаційних механізмів, що забезпечують можливість його стійкого економічного розвитку у довгостроковій перспективі в сучасному макроекономічному середовищі.

Економічний процес фінансової стабілізації підприємства (процес поетапного виведення підприємства з незадовільного фінансового стану) відтворює період фінансово-економічної діяльності підприємства, протягом якого, за умови оптимального управління його фінансовою стійкістю, досягаються темпи зростання власних фінансових ресурсів, відновлюється платоспроможність і кредитоспроможність, що проявляється у досягненні нормативного ступеня фінансової стійкості. Період виходу підприємства з кризового (передкризового) до нормально стійкого (стійкого) фінансового стану є періодом його фінансової стабілізації.

В межах нової „інформаційно-інноваційної моделі” розвитку економіки сутність фінансової стійкості підприємства потребує більш глибокого змісту її визначення. Фінансова стійкість підприємства є комплексним поняттям, яке не може обмежуватися структурою активів і пасивів балансу.

З нашої точки зору, фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке, зберігаючи темпи зростання власного капіталу, спроможне, за рахунок власних оборотних і позикових коштів, забезпечити поточну виробничу діяльність та інвестиційно - інноваційний розвиток, не втрачати власні оборотні кошти та зберігати платоспроможність і кредитоспроможність.

В розвиток існуючих визначень фінансово стійкого підприємства, потрібно акцентувати увагу на необхідності умови забезпечення темпів зростання власного капіталу підприємства і забезпечення його поточної і виробничої діяльності та інвестиційно – інноваційного розвитку при збереженні кредито- і платоспроможності. Блок показників для аналізу і діагностування досягнутого рівня фінансової стійкості підприємств та всього аграрного сектору економіки, галузі, або регіону необхідно формувати відповідно до цього визначення фінансово стійкого підприємства.

Від фінансової стійкості залежить конкурентоспроможність підприємства та його місце у діловому партнерстві, реалізація економічних інтересів учасників фінансових відносин. Стабільний розвиток економіки України, (регіону, галузі, сектору економіки) неможливий без фінансової стабілізації підприємств і досягнення ними нормативного ступеня фінансової стійкості, інакше будь-які позитивні зміни виявляться тимчасовими, а економічне зростання знову перейде в економічну кризу.

У ході дослідження фінансова стійкість підприємств визначалась та аналізувалась на основі бухгалтерських балансів Міністерства АПП та внутрішнього звіту Держкомстату України, які охоплюють звіти усіх колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), радгоспів, міжгосподарських СГП.

Аналіз структури активів і пасивів зведеного балансу підприємств сільського господарства у період глибокої фінансової кризи показав, що з 1995 по 1999 роки спостерігалось:

а) в структурі активів балансу: збільшення питомої ваги необоротних активів за рахунок зростання частки основних засобів, незавершених капітальних вкладень, у тому числі довгострокових, нематеріальних та інших активів; зменшення питомої ваги оборотних засобів за рахунок скорочення запасів, грошових коштів і розмірів дебіторської заборгованості.

б) в структурі пасивів балансу:

- збільшення питомої ваги власного капіталу за рахунок зростання частки статутного фонду, додаткового капіталу (при цьому негативно вплинуло зростання непокритих збитків та зменшення частки резервного капіталу), амортизаційного фонду на повне відновлення, фінансування капітальних вкладень;
- збільшення запозиченого капіталу за рахунок зростання довгострокових зобов'язань: поряд з цим, зменшилась питома вага поточних зобов'язань внаслідок скорочення обсягів короткострокових кредитів;
- зменшилась питома вага спеціальних фондів і цільового фінансування.

Аналіз структури пасивів підприємств усіх галузей економіки вказує на дуже незначний рівень питомої ваги довгострокових пасивів і короткострокових кредитів банків. На українських підприємствах питома вага довгострокових пасивів і короткострокових кредитів банків і в поточному періоді залишається надто низькою. Так, у країнах Східної Європи рівень питомої ваги кредитів банків тільки в промисловості досягає 25–30%, а в Японії і в Південній Кореї – до 50% [9].

Темпи збільшення валюти зведеного балансу сільськогосподарських підприємств значно відстають від темпів росту інфляції. Так, за 1999 рік, при 20% інфляції, валюта зведеного балансу зменшилась на 8,2%, що свідчить про зменшення реальної вартості активів підприємств, зниження їх ринкової вартості та інвестиційних можливостей.

Зазначені структурні зміни в пасивах і активах зведеного балансу взаємопов'язані і відображають реальні процеси, що мають місце на макро- та мікро- рівні у економіці України.

Протягом останніх років структура зведеного балансу підприємств сільського господарства не покращується: зростає дебіторська та кредиторська заборгованість без необхідного залучення короткострокових кредитів, скорочується власний капітал за рахунок зростання збитків. Структура активів на початок 2003 року на 65,36% складалася з необоротного капіталу, при цьому залишкова вартість основних фондів займала у вказаних відсотках 58,03%. Оборотний капітал складав, відповідно, 34,38% активів (у тому числі: у товарно-матеріальних цінностях 22,12%, у дебіторській заборгованості – 10,25%).

Протягом 2003 року частка оборотного капіталу зросла. При чому, ці зміни на 77,7% зумовлені зростанням дебіторської заборгованості, на 16,2 % – зростанням товарно-матеріальних цінностей та на 8,55% – зростанням інших активів. Приріст дебіторської заборгованості (2920,4 млн.грн.) та ТМЦ (610,8 млн.грн.) профінансовано поточними

(2750,5 млн. грн.) та довгостроковими (780,7 млн. грн. з загальної суми 1252,7 млн. грн.) зобов'язаннями. Як наслідок збиткового фінансового результату, у сільському господарстві скоротився власний капітал (на 2484,7 млн.грн.) та необоротні активи (на 2286,0 млн. грн.)

На початок 2003 року в структурі сільського господарства 78,3 % усіх активів знаходилося у колективній власності, 14,6% – у приватній та 7,1% – у інших формах власності (державній, комунальній, міжнародній). Величина необоротних активів перевищувала оборотні у 1,9 рази. Товарно-матеріальні цінності склали 64,3 % оборотних активів (з яких: 49,0% знаходилося у колективних господарствах; 11,6% – у приватних; 3,2% – у державних; 1,55% – у комунальних і міжнародних). У дебіторській заборгованості знаходилося 30% оборотних активів (при чому тільки 20% становила чиста реалізаційна вартість товарів і послуг).

Оборотні активи розміщені майже в рівних долях у виробничих запасах та витратах на вирощування і відгодівлю тварин, незавершеному виробництві, товарах та значно у меншій частці у готовій продукції. У складі дебіторської заборгованості розрахунки з бюджетом займають незначну суму. В основному дебіторська заборгованість складається з чистої реалізаційної вартості за товари, роботи і послуги.

Структура власного капіталу сформована в основному із статутного і додаткового капіталу і дуже в малій частці з прибутку (нерозподіленого), який реально міг би бути використаний на фінансування оборотних засобів, в першу чергу, матеріальних цінностей.

Позиковий капітал займає значно меншу частку відносно власного капіталу. Крім того його структура в переважній частині формується не за рахунок короткострокових і довгострокових кредитів, а за рахунок кредиторської заборгованості, яка, у свою чергу, теж у більшій своїй частині не відноситься до розрахунків за товарні операції, отже не може розглядатися, як правомірне джерело фінансування нормованих оборотних активів, необхідних для безперебійного функціонування виробництва.

У 2001-2002 роках зростання загальної величини основних джерел фінансових ресурсів для формування запасів і витрат відбувалось за рахунок кредиторської заборгованості, яка в складі поточних зобов'язань займає 88,6% та 85,6%. З них 37,8% не відноситься до заборгованості за товари і послуги: це борги перед бюджетом, заборгованість підприємств перед його працівниками (оплата праці), заборгованість перед органами соціального страхування, та до інша заборгованість. Аналіз структури джерел фінансування показує, що кредиторська заборгованість по зобов'язаннях перед бюджетом, працівниками та органами соціального страхування досягає 55,8% загальної суми позикових коштів.

Основні коефіцієнти фінансової стійкості за 1995–2003 роки, розраховані за методикою Кірейцева Г.Г. [1], і характеризують стан підприємств сільськогосподарської галузі, як фінансово незалежний від зовнішніх джерел фінансування (0,654 у 1995 році та 0,580 пункти у 2003 році) та такий, що фінансує свою діяльність значною мірою за рахунок власного капіталу (1,891 та 1,381 пункти відповідно). Частка позикових коштів у формуванні активів хоча і зросла у 1,21 рази, але його концентрація залишається не високою (від 0,346 до 0,420 пункти). Водночас, спостерігається низька маневреність робочого капіталу, яка до 2003 року постійно погіршувалася, тобто власні джерела здебільшого капіталізувалися (0,719 та 0,866 пункти відповідно), а не використовувалися на фінансування поточної діяльності (0,281 та 0,134 пункти відповідно); незадовільна структура поточних зобов'язань: в загальній сумі позикового капіталу знаходяться великі розміри відстрочених податкових зобов'язань, заборгованостей перед бюджетом, з оплати праці, за майно в оренді, довгострокові позикові кошти не погашені в строк, кредиторська заборгованість за товари, послуги, аванси, інше і тільки на 0,7%–0,2% поточні кредити банку); чисті оборотні активи скоротилися з 1995 до 1999 роки в 4,6 рази, а до 2003 року – у 2,7 рази.

За методикою вчених Е.А. Маркар'яна та Г.П. Герасименко [3] визначено типи фінансової стійкості до яких відносилися підприємства сільського господарства у 1995–2003 роках.

Для формування запасів і витрат підприємствам протягом усього періоду не вистачало власних оборотних коштів, навіть з довгостроковими зобов'язаннями. У 1997–1999 роках стан був ще складніший: на покриття витрат і запасів не вистачало не тільки власних коштів та довгострокових зобов'язань, але й загальної суми разом з цільовим фінансуванням, спецфондами, короткостроковими і іншими зобов'язаннями. За типами фінансової стійкості стан сільськогосподарських підприємств характеризується за період з 1997 по 1999 роки як кризовий; у 1995–1996, 2000–2003 роках, як передкризовий.

У ході досліджень встановлено, що капітал сільськогосподарських підприємств розміщено переважно у необоротних фондах (на 67,6%), одна третина оборотного капіталу знаходиться у дебіторській заборгованості, з яких реалізаційна вартість становить лише 67,4% від її загального розміру.

Отже, управління фінансами на макрорівні, як свідчать розраховані показники фінансової стійкості, не сприяло ефективному використанню фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств та їх виходу з кризового, нестійкого фінансового стану.

Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємств сільського господарства за 1995–2003 роки здійснюється за допомогою єдиного інтегрального показника, на основі методики, розробленої українськими вченими Бень Т.Г. та Довбня С.Б. [2].

Результати аналізу, здійсненого за декількома методами (коефіцієнтний, агрегатний, інтегральний), дають можливість діагностувати ступінь досягнення фінансової стійкості підприємствами сільського господарства.

Фінансування виробничо-господарської діяльності підприємств здійснюється, головним чином, за рахунок власного капіталу (2,53–1,38), поряд з низькою концентрацією позикового капіталу (0,284–0,420) та скороченням у його структурі кредитів банку (0,7 - 0,2), при надзвичайно низькій маневреності робочого капіталу (0,230–0,134) і низькій платоспроможності (0,614–0,475). Це свідчить не про фінансову стабільність та незалежність підприємств від кредиторів (1,259–0,959), а, скоріше, про обмеженість доступу підприємств сільського господарства до кредитів, інвестицій. Про це свідчить і те, що у сільськогосподарській галузі з 1995 по 2003 роки чисті оборотні активи підприємств скоротилися в 2,7 рази, внаслідок скорочення вкладення позикових коштів в активи (з 0,532 до 0,196). За агрегатним методом їх стан визначено як нестійкий, передкризовий, а в окремі роки – кризовий.

Таким чином, в цілому у сільськогосподарській галузі з 1996 по 2003 роки спостерігалась стійка тенденція погіршення фінансового стану підприємств. Так, фактичний рівень єдиного інтегрального показника зменшився з 0,783 до 0,536, а нормативний з 0,652 до 0,483, при оптимальному 1,0. Водночас, необхідно відзначити, що у 2000–2001 роках намітилась позитивна тенденція у динаміці нормативного рівня єдиного інтегрального показника фінансової стійкості.

Аналіз показників фінансової стійкості підприємств сільського господарства показав, що у 1995–2003 роках їм не вистачало ефективних джерел фінансування запасів і витрат виробництва, а в управлінні капіталом існували негативні тенденції. Це вказує на нагальну потребу вирішення проблеми іпотечного кредитування.

В трансформаційний період сільськогосподарські підприємства здійснювали свою фінансово-господарську діяльність в макроекономічному середовищі, несприятливому для зміцнення їх фінансової стійкості.

За допомогою економічних показників [5] встановлено тенденції, що склалися упродовж 1990–2003 років у сільському господарстві на макроекономічному рівні (рис.1).

Коефіцієнт генерування валової доданої вартості ($K_{\text{вдв}}$) у виробництві продукції сільського господарства на початок трансформаційних процесів був вищим, ніж в економіці України в цілому на 17,3% (64,7%–47,4%), але до 1998 року вказаний рівень скоротився настільки, що став навіть меншим, ніж в цілому в економіці на 3,1% (39,4%–36,3%). Проте, з 1998 року до 2003 року намітилась тенденція зростання ($K_{\text{вдв}}$) (43,6%) і навіть знову перевищила досягнутий у економіці рівень на 4,3%.

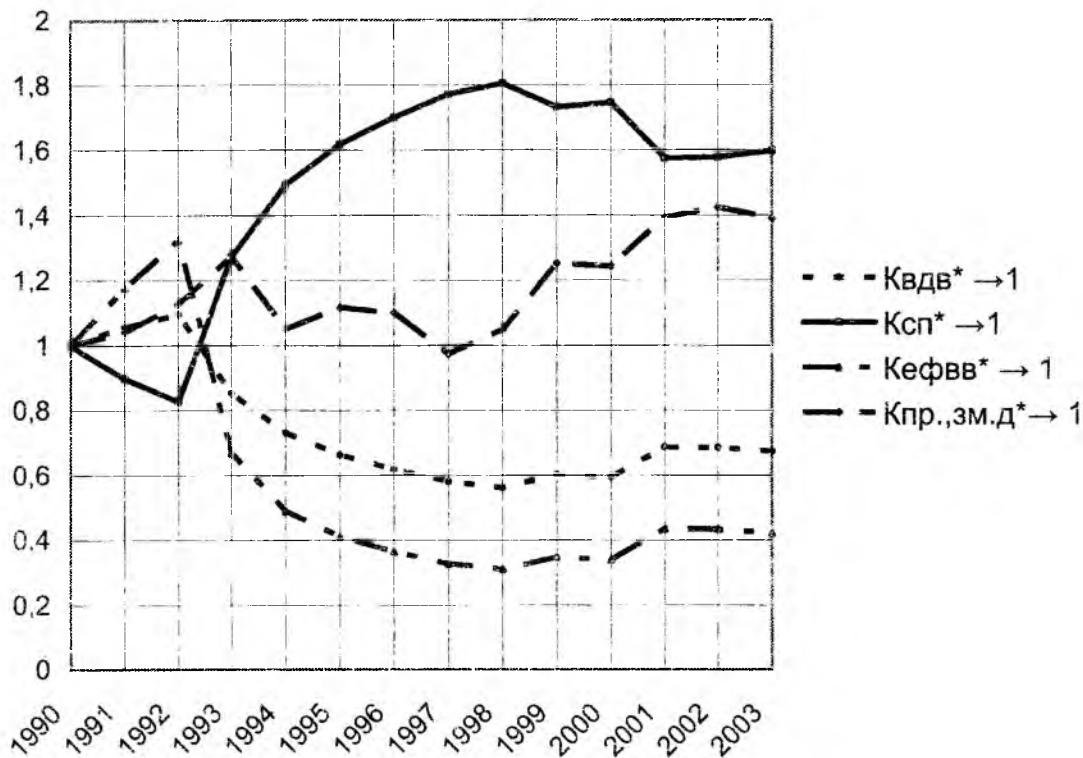

Рис.1. Тенденції інтенсивності продукування валової доданої вартості (Івдв*) проміжного споживання (Ісп*), ефективності (Іефвв*) прибутковості виробництва (Іпр.,зм.д*→1) сільського господарства України у 1991 – 2003 роках порівняно з 1990 роком.

Інтенсивність продукування ВДВ у сільськогосподарському виробництві до 2000 року зменшилась у 2,95 рази, а до 2003 року – у 2,37 рази порівняно з 1990 роком. Порівняно з відповідним показником в економіці України в цілому, інтенсивність продукування ВДВ у сільськогосподарському виробництві була нижчою у 2000 році у 2,09 рази та у 2003 році – у 1,7 рази.

Аналіз структури виробництва товарів у вітчизняній економіці, здійснений на підставі розрахованих вище показників, свідчить, що протягом 1990–2003 років у сільськогосподарському виробництві України спостерігалась стійка тенденція до скорочення валового внутрішнього продукту та продукування валової доданої вартості у валовому випуску продукції. Внаслідок зростання рівня матеріальних і нематеріальних витрат (в тому числі і за рахунок інфляційних цін), як в цілому в економіці України, так і у такій потенційно прибутковій галузі, як сільське господарство, ця тенденція проявилась ще більш яскраво. З 1993 по 1999 роки спостерігалась тенденція випереджуючого зростання чистого валового продукту над рівнем валової доданої вартості у випуску продукції. Проте, з 1999 року зазначене перевищення не тільки скоротилося, але й практично зрівнялося до 2002 року, а потім стало нижчим рівня ВДВ.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження слід, на наш погляд, констатувати наступне:

- однією з причин того, що параметри фінансової стійкості і платоспроможності залишалися протягом 1995-1999 років на низькому рівні і тільки в останні роки почали дещо покращуватись, було невиконання вимог щодо формування окремих позицій активів і пасивів, організації руху коштів, фінансової та інвестиційної діяльності.
- незначна частка нерозподіленого прибутку в структурі капіталу свідчить про обмежену можливість нарощувати власний капітал, який реально впливає на зміцнення фінансової стійкості і міг би використовуватись на фінансування оборотних коштів, в першу чергу, матеріальних цінностей для відновлення виробничого потенціалу аграрного сектору економіки:
- найбільша частка загального розміру капіталу сільського господарства знаходиться на підприємствах з колективною формою власності. Розмір основних фондів приватних господарств менший колективних у 5,6 рази;
- власний капітал в структурі фінансового капіталу займає переважну частину, але він повністю розміщений в необоротних активах; його щорічно не вистачає для фінансування виробничих запасів;
- у сільськогосподарській галузі не відбувається зростання продукування чистого прибутку на підприємствах державної і колективної форм власності, який є головним джерелом зростання власного капіталу і зміцнення фінансової стійкості підприємств;
- нарощування у сільськогосподарській галузі валової доданої вартості відбувається головним чином за рахунок збільшення доходу (змішаного доходу) в приватних господарствах і споживання основного капіталу (амортизації);
- нарощування фінансових ресурсів тільки за рахунок зростання доходу в приватних господарствах і амортизації без нарощування продукування чистого прибутку на державних і колективних сільськогосподарських підприємствах не забезпечує обсяги фінансування, необхідні для фінансової стабілізації всієї галузі.

Отже, визначаючи стратегію фінансового оздоровлення підприємств сільського господарства варто, на наш погляд, застосовувати фінансові механізми за допомогою яких можна переломити негативні явища, що склалися у розподілі та перерозподілі фінансових і матеріальних ресурсів у 1990–2003 рр. А саме:

- необхідність нарощування фінансових ресурсів у сільськогосподарській галузі вимагає переходу від неефективних заходів фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва до пошуку шляхів підвищення його прибутковості;
- порядок експортування сільськогосподарської продукції має захищати право сільгосптоваровиробників на отримання прибутків та забезпечувати рентабельність його виробництва: діюча в державі багато років система, за якою основна частина прибутку від експорту сільгосппродукції продукції осідає у вітчизняних і зарубіжних трейдерів не повинна мати місця в українській економіці;
- зростання доходу в приватних господарствах стимулюватиме розвиток малого і середнього бізнесу в регіонах, який виступає стабілізаційним фактором в ринковій економіці [7], але інтенсивність розвитку як приватного, так і колективного підприємництва, без розблокування іпотечного кредитування, не вирішить проблеми нагромадження основного капіталу, необхідного для інноваційного розвитку сільськогосподарської галузі.

Література

1. Фінансовий менеджмент.: Навчальний посібник: /За ред. проф. Г.Г.Кірейцева.-Київ,2002. -с. 406–496.

2. Бень Т.Г., Довбня С.Б. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємств. //Фінанси України// - №6.- 2002р.-с.53-60
3. Маркарян Е.А. та Герасименко Г.П. Фінансовий аналіз. –М.: “ПРИОР”, 1996.- 160с.
4. Наумова Л.Ю. Аспекти фінансової стабілізації агропромислового комплексу України, 2000р. //Фінанси України// - № 9, с.46-50;
5. Наумова Л.Ю. Визначення стратегії розвитку підприємництва та фінансового оздоровлення підприємств сільського господарства України//Ялта, Науково-практична конференція: Менеджмент підприємницької діяльності//13.09.2003 р.
6. Поддєрьогін А.М., Наумова Л.Ю. Деякі питання фінансової стабілізації в Україні. 1999р. //Фінанси України// - № 12, с.8-14.
7. В. Федосов, В.Опарін, С.Львовчкін: Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями.// Монографія (за наук.ред. В.Федосова):-К.: КНЕУ, 2002. - с.387.
8. А.Д.Шеремет, Р.С.Сайфулін, Е.В.Негашев. Методика фінансового аналізу. 3-е изд. Пер. и доп. :2001р. Москва, Инфра-М,с.152-161.
9. Шиян Д.В. Комплексна оцінка фінансового стану галузей економіки.//Фінанси України.-№2.- 2002. с.56
10. Яцура В, Смаль З.: Модель вибору стратегії діяльності сільськогосподарського виробництва.//Економіка//.-№2, 2001, - с.40-42.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Плаксісиком В.Я. 07.06.05*

*Надійшла до редакції
19.05.05*